PRIMA VERSIUNE ROMÎNEASCĂ DIN *POEZIE ŞI ADEVĂR*

DE

AL. ANDRIESCU ŞI C. MACAREVICI

Punerea în mîna cititorului romîn, necunoscător al limbii germane, a celei mai de seamă opere autobiografice a lui Goethe, *Poezie şi adevăr*, este unul din evenimentele literare importante ale anului trecut. Afirmaţia de aici îşi nutreşte trăinicia din două izvoare, la fel de puternice : locul important pe care îl ocupă această scriere în cadrul operei goetheene şi frumoasa haină românească în care a fost prezentată cititorului romîn de academicianul Tudor Vianu. Goethe, fără o pătrundere adîncă în perioada de cristalizare a genialului său, nu poate fi cunoscut şi înţeles deplin. *Poezie şi adevăr* este calea prin care pătrunzi uşor în universul poetului.

În nici o operă asemănătoare, ca în *Poezie şi adevăr*, nu se împleteşte mai strîns, într-o ţesătură mai aleasă şi mai impresionantă, epoca cu viaţa scriitorului, istoria cu pagina autobiografică. Faptul acesta nu-i un joc reuşit al întîmplării, ci rezultatul unei concepţii noi, faţă de punctele de plecare din „confesiunile" mai vechi, asupra scopurilor unei scrieri cu caracter biografic. Goethe arată cu claritate şi precizie, în cele cîteva pagini ale prefeţei acestei opere, obiectivul central al biografiei, care trebuie „să descrie pe om în împrejurările vremii lui şi să arate în ce măsură totalitatea lumii i se opune, în ce măsură îl favorizează, cum din acestea se formează o concepţie despre lume şi oameni şi în ce chip, dacă este vorba de un artist, poet sau scriitor, concepţia lui se răsfrînge din nou în afară". Aceste cîteva rînduri indică mai precis decît paginile multe de exegeză ale criticului, locul pe care îl ocupă *Poezie şi adevăr*, în cadrul întregii sale creaţii. Am invoca aici şi mărturia poetului : „tot ce am dat la iveală sînt deci numai fragmente ale unei mari confesiuni, pe care cartea de faţă îşi ia acum îndrăzneala s-o completeze" (p. 30). Trecut de 60 de ani, poetul se întoarce la vîrsta începuturilor sale, le învăluie în lumina experienţei şi a înţelegerii date de parcurgerea anilor în care şi-a făurit concepţia despre lume şi viaţă întrezărită încă de pe atunci.

Document important pentru cunoaşterea epocii, în care, după cum s-a remarcat, se ţese intim viaţa şi creaţia poetului, opera autobiografică a autorului lui *Faust* este remarcabilă şi prin excepţionalele ei calităţi literare. Nu este cazul aici să intrăm în analiza de detaliu. E necesar, însă, să pomenim cîteva fapte care vor avea darul să fixeze efortul traducătorului de a oferi cititorului romîn o tălmăcire fără pete. Din nou pornim de la mărturia poetului, care îşi încheie astfel prefaţa : „Despre cele ce ar mai fi de spus în legătură cu modul pe jumătate poetic şi pe jumătate istoric al tratării materiei, se va ivi deseori prilejul în cursul povestirii. „Reţinem modul de tratare a materiei — poetic şi istoric — care cerea calităţi de veritabil scriitor traducătorului, pe lîngă însuşirile şi cunoştinţele omului învăţat. Goethe cuprinde în cîmpul vast al naraţiunii o lume întreagă. Oameni, mulţi dintre ei nume ilustre, cu faptele lor măreţe şi îndrăzneţe, cu spirit iscoditor, activi, citeodată numai ciudaţi ; aristocraţi, burghezi, sau ţărani, artişti sau simpli meseriaşi, sînt zugrăviţi cu un talent deosebit, într-un neîntrerupt elogiu al muncii lor, din care răsar artele şi construcţiile. Nu este neglijat nici cadrul în care se mişcă această omenire şi de aici acele admirabile descrieri de oraşe sau de peisaje. Firul naraţiunii — şi Goethe are o povestire antrenantă, vie, chiar cînd comentariul este savant, ceea ce formează mai ales delicille cărturarului — se desfăşoară după înaintarea în viaţă, în lume, a povestitorului, care se dezvoltă într-un contact permanent cu evenimentele şi oamenii

https://biblioteca-digitala.ro

remarcabili ai epocii. Din loc în loc acest fir este întrerupt de episoade independente, povestiri sau comentarii, care nu strică însă construcţia întregului Nu putem încheia aceste aprecieri sumare asupra meritelor literare ale acestei cărţi, fără să pomenim nimic despre frumoasele perioade caracteristice prozei lui Goethe. Fraza amplă, desfăşurată în perfect echilibru, simetrică, deşi saturată de determinări, cuprinde, fără reduceri, simplificări, reticenţe sau întortocherile gîndirii contorsionate, cugetul înalt al poetului, senin, cu limpezimi de cristal şi perfecţiunea pură a figurii geometrice.

A reuşit traducătorul, ţinînd seama de dificultăţile enorme pe care le ridică transpunerea în romîneşte a acestui tezaur de frumuseţe, să ofere cititorului romîn icoana fidelă a originalului ? Acea ta este întrebarea la care ne vom strădui să răspundem în paginile care urmează. Bineînţeles comentarea versiunii romîneşti a uneia din capodoperele literaturii universale face din nou actuală problema traducerilor, cu referiri speciale la traducerile de proză artistică. Nu ne vom feri de discutarea unor principii generale asupra acestei probleme, după cum, la sfîrşit, vom înscrie rezultatele generalizatoare, pe care le impune materialul parcurs.

Proporţiile uriaşe ale naraţiunii, desfăşurată pe planuri atît de variate, în care se înscrie spiritul iscoditor al poetului, solicitat, la vîrsta cuprinsă în limitele povestirii, de toate aspectele vieţii şi frămîntat adînc de florii creaţiei, sînt trasate de mîna sigură a omului stăpîn pe o vastă cultură şi un arsenal artistic bogat, fructul activităţii sale din întreaga perioadă de pînă la vîrsta înaintată cînd îşi povesteşte începutul vieţii. Goethe foloseşte, în funcţie de cuprinsul naraţiunii, variate resurse lexicale : cuvinte populare, termeni familiari, locuţiuni idiomatice, cît şi termeni rari, tehnici, proprii diferitelor arte, ştiinţelor sau specifici unei epoci trecute. Prima greutate rezultată pentru traducător de aici a fost găsirea unor echivalente potrivite în romîneşte pentru bogăţia variată a lexicului din original.

Mărturisind împotriva statisticii, vom trece peste unii termeni care ar putea fi menţionaţi într-una din categoriile indicate, dar care nu ar sprijini, decît numericeşte, judecarea valorii versiunii romîneşti. În schimb, vom comenta mai pe larg tălmăcirea unor termeni sau expresii care, fericit aleşi de traducător, se ridică de la valoarea lor în textul tradus, la rolul important de a ilustra unele principii călăuzitoare în traducerile artistice.

Ne-am opri, pentru început, asupra basmului *Noul Paris* din cartea a II-a.

Goethe numeşte pe cele trei femei răsărite din merele dăruite de Mercur în visul copilului *drei schöne Frauenzimmerchen* (*trei fetişcane frumoase, frumoase*, p. 40[1]). Traducătorul romîn înlocuieşte superlativul, prea uzat de vorbirea zilnică, realizat prin repetarea adejctivului, cum ar fi trebuit să procedeze într-o traducere verbală (*schöne, schöne — frumoase, frumoase*) cu locuţiunea *frumoase coz* (*trei fetişoare frumoase coz*, I, p. 92). La fel, mai departe, va recurge tot la expresii idiomatice pentru a o înfăţişa pe a patra fată, Alerta. Constatarea din cuvintele lui Goethe :... [das] *ganz vollkommen dem niedlichen Mädchen glich* (*semăna exact cu fata drăgălaşă*, p. 45), capătă următoarea haină romînească : *seamănă leit cu fata plină de nuri* (I, p. 95). Nu este nevoie să mai insistăm asupra modului cum creşte valoarea traducerii de la o versiune la cealaltă, cît de necesare sînt aceste locuţiuni, alături de alte elemente, pentru a face sensibilă cititorului romîn atmosfera de basm. Cele două exemple comentate ne-au îndreptat direct, fără şovăiri, spre miezul problemei : fidelitatea în traducerea artistică, de unde se desprind, ca dintr-un izvor comun vîrtele de apă, celelalte aspecte ale acestei probleme care a alimentat atîtea discuţii în toate timpurile. Ocupîndu-se de traducerile lui Lenz, Goethe are cuvinte aspre în *Poezie şi adevăr* pentru traducătorul care îşi permite libertăţi prea mari faţă de original : „Lenz îl tratează acolo pe autor [Shakespeare] cu mare libertate, nu prea este concis şi fidel, dar ştie să-şi potrivească atît de bine costumul său mai degrabă tunica de bufon a înaintaşului său, se pricepe să imite cu atîta umor gesturile sale, încît trebuia să cucerească aplauzele celui căruia îi plac astfel de lucruri" (II, p. 53). Falsificarea conţinutului originalului, oricît de abilă ar fi *imitaţia*, este condamnată şi o dată cu ea şi acei care aplaudă astfel de producţiuni. Traducătorul nu trebuie să încalce, după bunul plac, textul El trebuie să se supună unor anumite norme, care n-au caracter de valabilitate în orice împrejurare, şi pe care vom încerca să le ilustrăm

1) Folosim ediţia : Goethes Werke, Auswahl in 16 Bänden. (Mit einer biographischen Einleitung von H. Stichler), Berlin, Druck und Verlag von A. Weichert.

https://biblioteca-digitala.ro

în aceste pagini cu materialul oferit de prima tălmăcire românească din *Poezie și adevăr*. Traducerea profesorului Tudor Vianu, prin calitățile ei, poate servi ca model și altor traducători.

În exemplele comentate mai înainte, ca și în altele asupra cărora ne vom opri de aici încolo, fidelitatea n-a fost încălcată, deși nu avem o traducere verbală. Modificările nu denaturează, ci servesc textul. Ele ilustrează cazurile cînd traducătorul, dacă nu vrea să imite servil, trebuie să creeze în limba tălmăcirii o haină nouă pentru conținutul de idei din original. Modificările permise traducătorului sînt determinate de mai multe cauze. Discuția de pînă aici ne-a pus în fața celei mai importante. Traducerea verbală trebuie părăsită ori de cîte ori, fără să denatureze conținutul de idei, echivalentele lingvistice găsite de traducător reușesc să dea viață textului, altfel sortit morții de reproducerea banală, ștearsă, plată, a cuvintelor originalului sau, în cazul cel mai bun, unei vieți departe de gloria și strălucirea pe care a cunoscut-o în limba în care a fost creat.

Problema este departe de a fi limitată numai la tălmăcirea sau întrebuințarea locuțiunilor și vom vedea, în continuare, numeroase exemple de altă natură.

Capitolul încoronării arhiducelui Iosif al II-lea, fiul Mariei Theresia, ca rege al Romei, cartea a V-a, a pus traducătorului probleme din cele mai dificile. Soluționarea lor se face în spiritul consemnat deja: păstrarea unei fidelități textuale acolo unde transpunerea din limba germană în limba română permite acest lucru și modificarea ușoară a textului prin abaterea spre traducerea mai liberă, acolo unde traducerea ad litteram ar fi însemnat — paradoxul devine de neevitat — lipsă de fidelitate. Traducerea verbală ar fi condus la trădarea tonului general al capitolului, la risipirea atmosferei propriu împrejurărilor povestite și la falsificarea stărilor afective trăite intens de adolescentul uluit de noutatea dragostei și de fastul sărbătorilor încoronării. Astfel, cel care judecă îngust problema fidelității față de original, nu vor putea admite o ușoară modificare a traducătorului în fraza: „Și dacă partea cea mai mare a sălii dobîndise în felul acesta un aspect fantomatic, întrucît strălucitul prinz era servit pentru niște oameni nevăzuți, o masă neocupată din mijlocul sălii era și mai *tulburătoare* la vedere" (I, p. 244). Sfîrșitul acestei fraze, într-o traducere verbală, trebuia să sune: *masa era și mai tristă la vedere* (*die Tafel... war noch betrübter anzusehen*). Considerăm că înlocuirea termenului *tristă* cu *tulburătoare* este potrivită pentru această masă ieșită din comun. Toată desfășurarea acestei festivități *tulbură* pe adolescentul Goethe, care, legat încă puternic de vîrsta copilăriei, cu imaginația învăpăiată și simțirea răscolită de primii fiori ai dragostei, trăiește în plin miraj de basm, cu împărați și regi, fapte reale. Traducerea verbală, în această situație, ar fi făcut imposibilă susținerea conținutului psihologic. Aceeași problemă o ridică și traducerea frazei: „Orașul sclipea în toate colțurile și perspectivele lui cînd îmi găsii iubita" (I, p. 245). Nedumerirea ar putea fi provocată de faptul că în textul german citim: „*als ich meine Geliebten antraf*" (cînd am întîlnit pe dragii mei, p. 175). Este vorba aici de Gretchen, iubita poetului și de Pylades, prietenul său. Orașul se gătise strălucitor pentru înalții oaspeți regali, dar, la 15 ani, cînd ești îndrăgostit, cum să nu asociezi această strălucire cu ofranda pe care o merită frumusețea iubitei? Este potrivită, prin urmare, traducerea lui Tudor Vianu pentru că subliniază acest fond psihologic.

Ținem să consemnăm aici, pentru a înlătura interpretarea echivocă, favorizată de faptul că ne oprim cu analiza numai asupra acestor aparente modificări ale traducătorului, că trebuie să parcurgi pagini întregi, uneori cărți întregi, pentru a le descoperi. Pasajele unde nu există nici o dificultate de traducere, unde fraza se desfășoară liniar, în cuvinte uzuale sau termeni internaționali, traducătorul le tălmăcește verbal, cu modificările inerente, mai ales în structura frazei, impuse de sistemele deosebite ale celor două limbi: germana și româna. Modificările de altă natură, cînd apar, după cum am văzut, țintesc, de cele mai multe ori, sporirea puterii de emoție a frazei, contribuind, pe linia conținutului, la subliniera precisă a intenției creatorului textului.

Referindu-se la timpul său și la cei care l-au străbătut, Goethe spune un lucru repetat apoi adeseori: „*Werther* este *rodul* nefericit al acestei epoci" (II, p. 98). Tudor Vianu traduce prin metafora populară *rod* cuvîntul german *Blüte* „floare". Dacă ar fi respectat metafora din textul german și n-ar fi înlocuit-o cu cea oferită în mod obișnuit de limba română cînd este vorba de comunicarea unui rezultat, traducerea ar fi sunat straniu.

Menționăm, în continuare, o serie de modificări impuse de natura specială a conținutului străin de realitățile noastre, pentru care ne lipsesc, prin urmare, echiva-

https://biblioteca-digitala.ro

lente lexicale potrivite în limba română. În mod fatal aici trebuie să se producă nu atît un proces de traducere, cît unul de adaptare, sau de împrumut direct. E una dintre dificultăţile mari care se ridică în faţa traducătorului şi nu puţini sînt acei care au fost numiţi din această cauză „trădători". Deşi ar putea fi invocate şi alte capitole, ca să ilustrăm cele afirmate aici, ne vom referi din nou la capitolul încoronării, menţionat şi cu alte prilejuri, pentru faptul că oferă cele mai potrivite exemple, şi cele mai numeroase, pe un spaţiu redus. Pitorescul alaiului, obiectele care serveau pentru efectuarea diferitelor ceremonialuri, numite cu termeni vechi în text, personajele participante la aceste festivităţi, cu titlurile lor vechi, specifice organizaţiei statale germane de atunci, ridicau probleme care nu-şi aflau uşor soluţia. Traducătorul se vede nevoit să recurgă la termeni vechi în limba noastră, la cuvinte populare, familiare, spre a găsi, cît de cît, echivalente româneşti potrivite pentru cuvintele germane care numesc realităţi necunoscute nouă.

Prima menţiune care se impune, se referă la cîţiva termeni arhaici (*cămăraş*, *paharnic*, *vistiernic*, *mare stolnic*), întrebuinţaţi de traducător pentru a numi diferite ranguri nobiliare de la curtea împăraţilor germani. Termenii înşiraţi corespund cuvintelor: *Kämmerer*, *Erbschenk*, *Schatzmeister*, *Truchsess*. Discuţia, pe larg, a acestor termeni o facem împreună cu o serie de cuvinte care numesc obiectele întrebuinţate într-o anumită împrejurare, în cadrul festivităţilor încoronării, de demnitarii menţionaţi. Traducătorul a găsit, socotim noi, procedeul cel mai potrivit pentru soluţionarea unei probleme dificile, întrebuinţînd cuvinte populare sau familiare în locul traducerii prin perifrază pe care o cere respectarea excesiv de fidelă a textului. Deşi aceste cuvinte par, la prima vedere, nepotrivite cu solemnitatea oficială a festivităţilor, cele mai multe echivalează, totuşi, ca sens, cuvintele din textul german. Reproducem un fragment mai larg din traducerea lui Tudor Vianu, cu intenţia ca cititorul să se poată edifica asupra atmosferei de basm în care se desfăşoară scena. La realizarea acestei atmosfere concurează, în măsură egală, termenul popular, familiar, ca şi arhaismul. Ţinem să atragem atenţia că reproducerea verbală, cu ajutorul perifrazei, a termenilor pe care-i vom discuta, ar fi îngreuiat înţelegerea textului. C titorul ar fi fost lipsit de posibilitatea reprezentării imediate a obiectelor, pe care, cu greu ar fi putut să şi le imagineze din datele perifrazei. Cuvîntul familiar evocă prompt, în mintea sa, obiectul despre care este vorba. Cît despre aparenta nepotrivire a termenilor populari cu atmosfera solemnă, oficială, a scenei, ţinem să precizăm că nu trebuie, nici un moment să se piardă din vedere faptul că, în mintea copilului de 15 ani, evenimentele reale, fastul încoronării, luau proporţii fabuloase, de basm. Cuvintele populare, ca şi cele arhaice, din versiunea românească, susţin perfect intenţia lui Goethe de a imprima povestirii un uşor caracter fabulos, rezultatul viziunii unui copil asupra scenei. Iată citatul care, sîntem încredinţaţi, va lămuri, fără loc pentru îndoială, problema: „Zveltul şi chipeşul *mareşal ereditar*, după ce îşi depusese sabia, se avîntase pe armăsarul său; în mîna dreaptă ţinea *o bănicioară* de argint, cu toarte, iar în stînga o *lopăţică* cu care s-o poată netezi. Se îndreptă printre rîndurile de privitori către grămada de ovăz, îşi umplu *bănicioara*, o netezi cu multă demnitate, o răsturnă iar în grămadă. Grajdul imperial era deci aprovizionat. *Cămăraşul* porni şi el călare către acelaşi loc, şi aduse de acolo un *lighenaş*, *o cană* şi un *şip* (?). Mai distractiv a fost pentru spectatori momentul cînd *marele stolnic* veni să ia o bucată din boul fript. El înaintă călare printre rînduri şi se duse către marea bucătărie de scînduri, de unde se înapoie curînd cu bucatele acoperite, pentru a se îndrepta apoi către Römer. Veni în fine şi rîndul *paharnicului*, care porni călare către fîntîna arteziană ca să ia vin. Masa împăratului era astfel servită şi toţi ochii îl aşteptau acum pe *vistiernic*, care urma să azvîrle bani mulţi" (I, p. 241).

Fragmentul citat debutează cu un cuvînt solemn, *mareşal ereditar*, compus, de aceea, din două neologisme, după care urmează termenii ce ne introduc în plină atmosferă de basm: *bănicioară* — *Gemäss* „măsură"; *lopăţică* — *Streichblech* „tablă de netezit"; *cămăraş* — *Erbkämmerer*, „primul nobil ereditar al camerei regale"; *lighenaş* — *Handbecken*, „vas pentru spălat mîinile"; *cană* — *Giessfass* (are şi sensul „căuş"); *şip* — *Handquehle*, „prosop"(?).

Înlocuirea termenului popular sau familiar întrebuinţat de traducător cu traducerea perifrastică dată de noi, oferă posibilitatea de a vedea cum, din atmosfera de poveste, se ivesc contururile reci, înghe̦ţate în convenţie şi tradiţie seacă, ale acestei scene, menită să înfăţişeze belşugul casei imperiale. Aşa puteau să apară jocul acestor „actori", în care se improvizează marii demnitari ai curţii, unul om în vîrstă, blazat, dispus să rîdă răutăcios de ceea ce se ascunde sub fardul gros al

https://biblioteca-digitala.ro

convenienţei, nu să pornească de aici spre lumea deprinsă din poveste ; să privească mirat şi amuzat, nu la persoanele reale, devenite personaje de comedie, ci la personajele basmului, cum i-au apărut poetului la vîrsta aceea atît de fînără. Faptul că la realizarea acestui efect contribuie, în versiunea românească, foarte mult cuvintele menţionate, ne face să trecem cu uşurinţă peste unele aparente nepotriviri.

Nedumereşte, şi pe bună dreptate, traducerea *şip* pentru *Handquehle*. Acest cuvînt, care nu face parte din vocabularul uzual al limbii germane, înseamnă „prosop", „ştergar" şi este departe de a putea fi tradus *şip*. Înaintea dicţionarelor, pledează pentru traducerea *ştergar* textul lui Goethe : „Cămăraşul porni şi el călare către acelaşi loc şi aduse de acolo un *lighenaş*, o *cană* şi un *ştergar* (nu un *şip*). Acestea erau cele trei obiecte necesare spălatului, pe cînd *şipul* ar fi dublat, fără rost, *cana*.

Am putut urmări, cu ultimele exemple, modificările impuse în mod necesar în traduceri de lipsa echivalenţelor potrivite în limba în care se face tălmăcirea, rezultatul lipsei unui mod de organizare, şi chiar de a trăi, comun. Traducerea verbală nu se poate realiza în astfel de situaţii, iar perifraza devine nepotrivită, chiar absurdă, de cele mai multe ori. Recurgerea la un cuvînt popular sau familiar, dacă este nevoie la un arhaism sau neologism, chiar dacă în felul acesta traducerea devine mai liberă, ni se pare procedeul cel mai indicat. Nu-i mai puţin adevărat, că chiar în astfel de cazuri, necesitatea care conduce la modificare este dublată, în traducerea mai liberă, şi de urmărirea efectelor jocului unor subtile sensuri afective. Aceste efecte stilistice nu mai formează singurul scop, aşa cum am văzut în cazul unor exemple din prima categorie. În multe cazuri modificările sînt impuse numai de nevoia, peste care nu are nimeni dreptul să treacă, de a respecta conţinutul de idei. Nu mai este vorba doar de ştirbirea tonului din original, a atmosferei generale, ci de falsificarea ideii, dacă n-ar interveni schimbarea traducătorului. Această operaţie presupune cultură, mai mult decît pricepere, talent, sensibilitate, atributele indispensabile adevăratei creaţii. Limităm exemplele doar la cîteva.

Traducerea fidelă a termenului german *eigentümlich*, „propriu, caracteristic, specific, curios, ciudat", prin oricare din sinonimele româneşti înşirate, ar fi avut darul să-l pună pe juristul Moser într-o lumină ciudată, împotriva intenţiilor lui Goethe. Traducătorul îşi dă seama că nici unul din termenii înşiraţi nu-i potrivit ca atribut pe lîngă *scriitor* şi tălmăceşte cu un alt cuvînt : „Totuşi juristul Moser-junior se dovedise de pe atunci mai liber şi mai *personal* (I, p. 315).

Goethe acordă în *Poezie şi adevăr* un loc de seamă lui Lenz. Iată cum îl prezintă, undeva, pe acest scriitor ascuţit, dar plin de curiozităţi : „Aus wahrhafter Tiefe, aus unerschöpflicher Produktivität ging sein Talent hervor, in welchem Zartheit, Beweglichkeit und Spitzfindigkeit mit einander wetteiferten, das aber, bei aller seiner Schönheit, durchaus *kränkelte*, und gerade diese Talente sind am schwersten zu beurteilen" (p. 13). Fraza este modificată structural în traducerea lui T. Vianu : „Talentul lui, în care se întreceau gingăşia, mobilitatea şi inventivitatea, porneau dintr-o adîncime autentică, dintr-o productivitate neistovită. Dar, cu toată frumuseţea lui, talentul lui Lenz era făcut *să rănească* totdeauna ; şi astfel de talente sînt cele mai greu de judecat" (II, p. 161). În versiunea profesorului Vianu, fraza germană este ruptă, împărţită după cerinţele sintactice ale limbii române. Ea oferă însă un alt fapt asupra căruia găsim că e necesar să ne oprim. Termenul german *kränkeln*, „a fi bolnăvicios", a fost tălmăcit prin verbul *a răni*, căruia i-ar corespunde în limba germană, însă, verbul *kränken* „a mîhni, a supăra, a jigni, a întrista". Este evident că nu sîntem în faţa unei confuzii între cei doi termeni (*kränkeln* şi *kränken*), ci în faţa unei modificări făcute de traducător cu intenţie. Felul cum vorbeşte Goethe despre Lenz, chiar în această frază, face să cadă traducerea literală, „talent în întregime bolnăvicios", care l-ar fi pus pe acesta într-o lumină falsă şi să facă necesară subliniera ac lei laturi a personalităţii sale complexe din care uşor poate răsări acuza „bolnăvicios", adică spiritul său caustic, talentul său făcut parcă *să rănească*, cum a tradus T. Vianu.

Consemnăm şi cîteva schimbări care nu pot fi acceptate fără ca textul lui Goethe să nu sufere. Ele sînt neînsemnate şi nu pot scădea valoarea, în afara oricărei discuţii, a traducerii de care ne ocupăm.

Citîm un exemplu în care traducătorul a trecut, nu înţelegem din ce motive, alături de sensul adevărat al frazei lui Goethe : „genug, er besass alles, was dazu gehört im Leben ein zweites Leben durch Poesie hervorzubringen, *und zwar in dem gemeinen, wirklichen Leben*" (p. 42) :... pe scurt, el poseda tot ce se cere pentru a

https://biblioteca-digitala.ro

crea în viaţă o a doua viaţă prin poezie — şi anume *în viaţa comună, reală*. În versiunea lui T. Vianu citim: ...„pe scurt, poseda tot ce e necesar să creezi în viaţă o a doua viaţă prin poezie, şi anume una reală şi comună" (I, p. 305). Nu-i tot una dacă spui, ca Goethe, *să creezi* prin poezie, *în viaţa comună, reală, o a doua viaţă* şi dacă spui, ca traducătorul romîn, *să creezi prin poezie, o a doua viaţă reală şi comună*.

Nu ni se pare potrivit epitetul *nostim* pe lîngă *scară; o scară nostimă, în spirală* (eine erneute, heitere Wendeltreppe — o scară în spirală, renovată, veselă). Epitetul romînesc introduce o undă de familiarism, de banalitate, nepotrivită; de altfel nu echivalează de loc epitetul german *heiter* „vesel, prietenos". Tot aici am adăuga şi expresia „cu toptanul" (I, p 370), nepotrivită în ambianţa în care apare: .. *dîndu-l cu toptanul poeţi şi critici germani* (ich überlies ihm *ganze Körbe* deutscher Dichter und Kritiker — eu îi lăsai *coşuri întregi* de poeţi şi critici germani). Fiind vorba de cărţi şi nu de o negustorie oarecare, ni se pare mai potrivită traducerea verbală *coşuri întregi* sau, eventual, *teancuri* întregi. Aceeaşi menţiune o facem şi în legătură cu fraza: „Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură şi, se poate observa, că la fel se întîmplă şi cu *noroacele*" (II, p. 233). Nu vedem necesitatea acestui plural popular (*noroace*) pentru germanul *Glück* „noroc". De altfel prezenţa singularului *nenorocire*, de la începutul frazei, îi demonstrează şi mai mult inoportunitatea.

Am lăsat, cu intenţie, la sîrşit comentariile frazei din versiunea romînească. Motivele care ne-au determinat sînt mai multe şi dintre toate cel mai puţin a cîntărît faptul că aşa se procedează în mod obişnuit cu problemele de sintaxă. Hotărîtori au fost alţi factori. În cadrul modificărilor care îi sînt permise traducătorului, fără ca prin aceasta să devie obişnuitul trădător al textului de care se ocupă, construcţia internă a frazei ridică probleme speciale. Fraza lui Goethe este, în afară de aceasta, foarte greu de tradus. În preţiosul studiu introductiv al lui T. Vianu sînt arătate, la urmă, şi greutăţile mari pe care le ridică traducerea în romineşte a perioadelor largi, caracteristice stilului din proza lui Goethe. Ne permitem, deoarece aceste consideraţii sînt foarte importante pentru discuţia de aici, să reproducem în întregime acest fragment: „Goethe scrie în largi perioade bine echilibrate, bogate în determinări. Scriind, autorul operei *Poezie şi adevăr* nu lasă nimic subînţeles, evită vagul şi aluzia, exprimă toate particularităţile gîndirii şi astfel calitatea principală a prozei sale este mai mult soliditatea şi temeinicia, decît spontaneitatea şi facea rapiditate a trăsăturii care alcătuieşte excelenţa stilului unui Voltaire sau Heine. Cum, pe de altă parte, autorul îşi reprezintă cu mare precizie vizuală întîmplările şi aspectele narate şi descrise, cum el nu lasă niciodată nenotate o formă, o direcţie, un raport între lucruri, un gest sau o acţiune, numărul termenilor determinanţi, mai cu seamă al adverbelor, este destul de mare şi cititorul modern poate încerca uneori, în faţa bogatelor perioade ale lui Goethe, impresia încărcăturii. Traducătorul a avut de luptat uneori cu aceste dificultăţi, astfel încît, silindu-se să rămînă fidel faţă de tonul şi particul rităţile de stil şi construcţie ale originalului, s-a străduit totuşi să dea cititorului romîn o versiune clară şi uşor de parcurs" (I, p. 42-43).

Dacă deschizi, la întîmplare, unul din cele două volume ale versiunii romîneşti şi citeşti cîteva fraze, rămîi impresionat nu atît de lungimea lor, cît de perfectul lor echilibru, de lipsa acelor construcţii sintactice neromîneşti, din nenorocire încă atît de frecvente în multe din traducerile care apar la noi. Fluenţa, claritatea şi precizia lor, distribuirea armonioasă a numeroaselor determinări din complexa ţesătură sintactică goetheeană, conform cerinţelor sintaxei romîneşti, sînt rodul unei munci mari, făcută cu pricepere şi talent. Pentru că nu ne putem permite o inutilă risipă de spaţiu cu reproducerea, aşa cum am procedat în cazul unor exemple mai scurte, de trei ori a aceluiaşi text (originalul, traducerea textuală şi traducerea din versiunea romînească în discuţie), comentariile noastre nu vor cuprinde exemple propriu-zise — acestea stau, de altfel, la îndemîna oricui în fiecare pagină a traducerii — ci doar cîteva indicaţii de texte. De multe ori propoziţia principală a frazei din textul german este ruptă de numeroase propoziţii secundare. Nu rare sînt cazurile cînd această fragmentare este făcută în mai multe locuri. Desigur că această distribuire a propoziţiilor în frază, cu difuzarea principalei printre secundare, îngreuiază înţelegerea. Traducătorul reconstituie de multe ori propoziţia principală şi coordonează în frază, potrivit structurii sintactice a limbii romîne, cu totul altfel propoziţiile sau părţile lor. Calitatea esenţială care izvorăşte din faptul că traducătorul nu se lasă de loc furat de sintaxa originalului este fluiditatea şi firescul romînesc al frazei. Păstrarea tuturor determinărilor, deşi li se găseşte de multe ori un loc cu totul deosebit de cel din textul german, nu con-

https://biblioteca-digitala.ro

duce la ştirbirea tonului din original. Traducătorul scoate, de pildă, din principală o parte de propoziţie şi-i dă independenţa relativă a propoziţiei secundare. Propoziţia născută astfel este plasată aşa fel în frază încît echilibrul ei devine perfect. Indicăm pentru susţinerea celor afirmate mai sus—cu toate că cititorul care va dori să încerce această muncă va găsi exemple mai numeroase şi mai bune—fraza din partea a 11-a, vol. II, p. 24, primul alineat.

Pentru demonstrarea aceluiaşi lucru, dar mai ales pentru frumuseţea şi cursivitatea ei desăvîrşită citäm, numai în traducerea lui T. Vianu, perioada: „Această reciprocă activare şi agitaţie ce mergea pînă la exces, influenţa pe fiecare în felul lui şi din această frămîntare şi creaţie, din această viaţă comună plină de îngăduinţă, din felul acesta de a da şi a lua, practicat cu libertate fără vreo stea călăuzitoare teoretică, de atîţia tineri, fiecare potrivit caracterului său înăscut şi fără alte consideraţii apăru în acea epocă literară atît de renumită, criticată şi condamnată, în timpul căreia o mulţime de tineri genialî au produs cu tot curajul dar şi cu multe pretenţii, aşa cum se cuvine în acest anotimp al vieţii, şi prin întrebuinţarea tuturor puterilor lor au dat la iveală unele lucruri îmbucurătoare şi bune, dar aplicîndu-le greşit au produs şi unele necazuri şi pagube" (II, p. 77). După cum se poate uşor observa, traducătorul a învins totaî greutăţile ridicate de numărul neobişnuit de mare al determinărilor, închegîndu-le în unitatea perfectă care este perioada citată.

Înscriind la sfîrşitul acestei cercetări răspunsul la întrebarea pe care ne-am pus-o la început, dacă traducătorul a reuşit să ofere cititorului romîn icoana fidelă a frumuseţii originalului, acesta vine, fără nici un fel de ezitare, afirmativ. Materialul analizat îl solicită imperios. Mai mult, ilustrează, aşa cum am văzut, cîteva din principiile generale privitoare la traducerile artistice. Nu este nimic nou în aceste constatări, totuşi repetarea lor cînd mai sînt încă atîtea traduceri criticabile, nu ni se pare inutilă.

Traducătorul nu are dreptul să-şi permită nici un fel de libertate faţă de text. El trebuie să se străduiască, în permanenţă, să-l servească. De aceea nu pot fi admise denaturările la care ajung unii traducători în numele creaţiei personale, a originalităţii, înţeleasă, de multe ori, greşit. De aici nu trebuie să se înţeleagă, însă, că înclinăm către traducerea verbală. Traducerea trebuie să-şi păstreze toată puterea de convingere a originalului. Prin urmare, traducătorul are dreptul, în împrejurări speciale —menţinerea tensiunii afective din original, diferenţa de sistem lingvistic, de realităţi specifice, organizare statală, mod de viaţă, necesitatea de a crea atmosfera potrivită împrejurării narate, zugrăvirea unui personaj sau a unei scene—să traducă mai liber. Trebuie să se urmărească, în permanenţă, cu toată grija, mai presus de orice, ca aceste modificări, de neevitat în traducerea artistică, să nu conducă la denaturarea intenţiilor autorului.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro